

АНОТАЦІЯ

Баранець І.В. Формування комунікативної компетентності у дітей старшого дошкільного віку із моторною алалією. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 016 – спеціальна освіта. – Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка Національної академії педагогічних наук України, Київ, 2021.

Дисертаційна робота присвячена проблемі формування комунікативної компетентності у дітей старшого дошкільного віку із моторною алалією. Актуальність проблеми дослідження викликана відсутністю у спеціальній психолого-педагогічній літературі наукових досліджень, що визначають психолого-педагогічні умови та теоретико-методичні основи формування комунікативної компетентності у дітей старшого дошкільного віку із моторною алалією.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що вперше створено діагностичний інструментарій та методику, спрямовану на визначення сучасного стану сформованості комунікативної компетентності у дітей старшого дошкільного віку із моторною алалією з врахуванням його критеріїв, показників та рівнів; розроблено програмно-методичний комплекс корекційно-виховної роботи з формування комунікативної компетентності у означеної категорії дітей; науково обґрунтовано та апробовано методику формування комунікативної компетентності у дітей старшого дошкільного віку із моторною алалією з урахуванням виявлених диференційованих нейрофізіологічних і психолінгвістичних механізмів недорозвинення комунікативно-мовленнєвої діяльності, що передбачає розвиток міжпівкульної взаємодії, шляхом застосування технік нейролінгвістичного програмування мовленнєвого висловлювання; визначено послідовні етапи та педагогічні умови формування комунікативної компетентності у дітей старшого дошкільного віку із моторною алалією, що базуються на інтегративному підході до подолання проблеми.

Поглиблено та уточнено зміст поняття «комунікативна компетентність» та складових комунікативно-мовленнєвої активності у дітей старшого дошкільного

віку; уявлення про динаміку формування комунікативної компетентності у дітей старшого дошкільного віку із моторною алалією.

Подальшого розвитку набули: положення про зміст та особливості забезпечення комплексної корекційно-розвивальної роботи, закономірності, принципи, методи та прийоми формування комунікативної компетентності у дітей старшого дошкільного віку із моторною алалією.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що розроблена та експериментально апробована методика формування комунікативної компетентності у дітей старшого дошкільного віку із моторною алалією може бути впроваджена в практичну діяльність закладів дошкільної освіти зі спеціальною та інклюзивною формами навчання, центрів мовленнєвого розвитку, при викладанні фахових курсів у вищих навчальних закладах за спеціальністю 016 «Спеціальна освіта», а також у підготовці логопедів, зокрема, у системі післядипломної педагогічної освіти.

Проаналізовано висвітлення досліджуваного питання у медичній, загальній та спеціальній психолого-педагогічній літературі, уточнено сутність понять «комунікація», «комунікативна діяльність», «мовленнєва компетентність», «комунікативна компетентність»; визначено критерії, показники та рівні сформованості комунікативної компетентності у дітей; адаптовано діагностичні методики щодо вивчення стану сформованості комунікативної компетентності у дітей старшого дошкільного віку із моторною алалією та нормотиповим мовленнєвим розвитком; досліджено співвідношення результатів констатувального етапу дослідження; проаналізовано особливості міжособистісного спілкування у дітей із моторною алалією; обґрунтовано та розроблено психолого-педагогічне забезпечення ефективного процесу формування комунікативної компетентності у дітей старшого дошкільного віку із моторною алалією; визначено етапи доведено обумовленість між розвитком міжпівкульної взаємодії та формуванням комунікативної компетентності у дітей старшого дошкільного віку із моторною алалією.

Теоретичний аналіз спеціальної літератури (психологічної, лінгвістичної, лінгводидактичної, психолінгвістичної, педагогічної, нейропсихологічної), сучасних підходів до виховання та навчання дітей в умовах закладів дошкільної

освіти дозволив визначити пріоритетні напрями комунікативно-мовленнєвого розвитку дитини дошкільного віку, зокрема формування комунікативної компетентності у дітей старшого дошкільного віку із моторною алалією. Встановлено, що комунікативна компетентність дітей старшого дошкільного віку із моторною алалією – це інтегрований результат оволодіння комунікативними уміннями та навичками в процесі комунікативно-мовленнєвої діяльності.

Визначено критерії і показники сформованості комунікативної компетентності у дітей старшого дошкільного віку із моторною алалією. Критеріями виступили імпресивно-діяльнісна, невербально-імпресивна, експресивно-діяльнісна, невербально-експресивна, комунікативно-діяльнісна складові комунікативно-мовленнєвого розвитку.

Аналіз даних діагностичного експерименту засвідчив, що дошкільники із моторною алалією мають значно нижчий рівень сформованості комунікативної компетентності, ніж однолітки із нормотиповим мовленнєвим розвитком. За матеріалами дослідження виявлено кілька рівнів сформованості комунікативної компетентності у дітей старшого дошкільного віку: високий (вікова норма), достатній, середній і низький, охарактеризовано їх специфіку.

На основі проведеного аналізу досягнень педагогіки, психології, лінгводидактики і логопедії та теоретичного моделювання розроблено схему-модель та методику формування комунікативної компетентності у дітей старшого дошкільного віку. Визначено психолого-педагогічні умови формування комунікативної компетентності у дітей старшого дошкільного віку, а саме: організаційно- педагогічні, загальнодидактичні, технологічні умови, спеціально-методичні. Експериментальна методика формування комунікативної компетентності включає три послідовні етапи, що забезпечують цілісність змісту корекційно-педагогічної роботи: координаційно-діагностичний, корекційно-мотиваційний та репродуктивно-комунікативний.

У процесі проведеного експериментального дослідження доведено: 1) діагностика сформованості комунікативної компетентності у дітей старшого дошкільного віку із моторною алалією є необхідною передумовою корекційного

процесу; 2) успішність та темпи формування комунікативної компетентності у дітей старшого дошкільного віку із моторною алалією зумовлені змістовим аспектом комунікативно-мовленнєвої діяльності в умовах закладу дошкільної освіти й необхідністю створення спеціальних умов корекційно-педагогічного навчання; 3) формування комунікативної компетентності у дітей старшого дошкільного віку із моторною алалією зумовлюються комунікативною спрямованістю навчання рідної мови та відповідним корекційно-педагогічним впливом; 4) темпи формування комунікативної компетентності у дітей старшого дошкільного віку із моторною алалією підвищуються за умови комплексного підходу до планування корекційно-мовленнєвих завдань та системи організаційно-методичних і корекційно-логопедичних заходів із урахуванням складових мовленнєвої та комунікативної компетенцій на кожному логопедичному занятті, залежать від мотиву й занурення дітей в ситуації мовленнєвого спілкування як на спеціальних заняттях, так і в повсякденному житті, та від активної участі дорослих у корекційно-комунікативній діяльності таких дітей.

Підсумковий порівняльний аналіз рівнів сформованості комунікативної компетентності у дітей старшого дошкільного віку із моторною алалією засвідчив відчутні позитивні зміни, що відбулися під впливом корекційно-педагогічного навчання дітей в експериментальних групах. Отже, запроваджена методика формування комунікативної компетентності у дітей старшого дошкільного віку із моторною алалією є ефективною і заслуговує на поширення й запровадження у логопедичну практику.

Ключові слова діти із моторною алалією; діти старшого дошкільного віку, комунікативна компетентність, психолого-педагогічні умови, методика формування комунікативної компетентності.

ABSTRACT

Baranets I.V. Formation of communicative competence in older preschool children with motor alleles. – Qualifying scientific work as a manuscript.

The thesis is submitted for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 016 – special education. – Mykola Yarmachenko Institute of Special Education and Psychology of National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kiev, 2021.

The dissertation research is devoted to the problem of the formation of communicative competence in older preschool children with motor alalia. The relevance of the research problem is caused by the absence in the special psychological and pedagogical literature of scientific research that determines the pedagogical conditions and theoretical and methodological foundations for the formation of communicative competence in older preschool children with motor alalia.

The scientific novelty of the research lies in the fact that for the first time a diagnostic toolkit and methodology has been created, aimed at determining the current state of the formation of communicative competence in older preschool children with motor alalia, taking into account its criteria, indicators and levels; the program and methodological complex of correctional and educational work with the formation of communicative competence in the specified category of children has been developed; the program-methodical complex of correctional and educational work on formation of communicative competence in the specified category of children is developed; scientifically substantiated and tested the method of formation of communicative competence in older preschool children with motor alleles, taking into account the identified differentiated neurophysiological and psycholinguistic mechanisms of underdevelopment of communicative-speech activity, which involves the development of interhemispheric interaction through the use of techniques of neurolinguistic programming of speech; consecutive stages and pedagogical conditions for the formation of communicative competence in older preschool children with motor alalia, based on an integrative approach to overcoming the problem, are determined.

The author has deepened and clarified the content of the concept of "communicative competence" and the communicative and speech activity of children in the senior preschool age; presentation of the dynamics of the formation of communicative competence in children of senior preschool age with motor alalia.

Further development was received: the provision on the content and features of the provision of complex and correctional-developmental work, patterns, principles, methods and techniques for the formation of communicative competence in older preschool children with motor alalia.

The practical significance of the results obtained lies in the fact that the methodology for the formation of communicative competence in older preschool children with motor alalia has been developed and experimentally tested and can be introduced into the practical activities of preschool education institutions for special and inclusive forms of education, centers of speech development; when teaching professional courses in higher educational institutions in the specialty 016 "Special Education", as well as in the training of speech therapists, in particular, in the system of postgraduate pedagogical education.

Coverage of the issue under study in medical, general and special psychological and pedagogical literature is analyzed, the essence of the concepts of "communication", "communicative activity", "speech competence", "communicative competence" is clarified; the criteria, indicators and levels of the formation of communicative competence in children are adapted diagnostic methods to study the state of formation of communicative competence in older preschool children with motor alalia and normo-type speech development are determined; the ratio of the results of the ascertaining stage of the study was investigated; the features of interpersonal communication in children with motor alalia are analyzed; substantiated and developed psychological and pedagogical support of an effective process of forming communicative competence in older preschool children with motor alalia; the stages are determined, the dependence between the development of interhemispheric interaction and the formation of communicative competence in older preschool children with motor alalia is proved.

Theoretical analysis of special literature (psychological, linguistic, linguodidactic, psycholinguistic, pedagogical, neuropsychological), modern approaches to the upbringing and teaching of children in preschool educational institutions made it possible to determine the priority directions of the communicative

and speech development of a preschool child, in particular the formation of communicative competence in older children preschool age with motor alalia. The author found that the communicative competence of older preschool children with motor alalia is an integrated result of mastering communicative skills in the process of communicative speech activity.

Criteria and indicators of formation of communicative competence in children of senior preschool age with motor alalia are determined. The criteria were impressive-activity, non-verbal-impressive, expressive-activity, non-verbal-expressive, communicative-activity components of communicative-speech development. The analysis of the data of the diagnostic stage of the experiment showed that preschoolers with motor alleles have a much lower level of communicative competence than peers with normative speech development. According to the research materials, several levels of formation of communicative competence in older preschool children were identified and their specificity was characterized: high (age norm), sufficient, medium and low.

Based on the analysis of the achievements of pedagogy, psychology, language didactics and speech therapy and theoretical modeling, a scheme-model and method of forming communicative competence in older preschool children have been developed. The pedagogical conditions of formation of communicative competence in children of senior preschool age are determined, in particular: organizational-pedagogical, general-didactic, technological conditions, special-methodical. Experimental methods of forming communicative competence include three successive stages that ensure the integrity of the content of correctional and pedagogical work: coordination-diagnostic, correctional-motivational and reproductive-communicative.

In the course of the conducted experimental research it is proved: 1) diagnostics of the formation of communicative competence in older preschool children with motor alalia is a necessary condition for the correction process; 2) the success and pace of formation of communicative competence in children of older preschool age with motor alleles are due to the semantic aspect of communicative-speech activity in the preschool institution and the need to create special conditions for correctional and

pedagogical training; 3) the formation of communicative competence in children of older preschool age with motor alleles is determined by the communicative orientation of learning the native language and the corresponding correctional and pedagogical influence; 4) the pace of formation of communicative competence in older preschool children with motor alleles increases with a comprehensive approach to planning correctional and speech tasks and a system of organizational and methodological and correctional and speech therapy activities, taking into account the components of speech and communication skills in each speech therapy class, depend on the motive and immersion of children in the situation of speech communication both in special classes and in everyday life, and on the active participation of adults in the correctional and communicative activities of such children.

The final comparative analysis of the levels of formation of communicative competence in older preschool children with motor alleles showed significant positive changes that occurred under the influence of correctional and pedagogical training of children in experimental groups. Thus, the introduced method of forming communicative competence in older preschool children with motor alleles is effective and deserves to be disseminated and introduced into speech therapy practice.

Key words: children with motor alleles, older preschool children, communicative competence, psychological and pedagogical conditions; methods of formation of communicative competence.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Стаття у наукометричних виданнях баз даних

Scopus або Web of Science видані англійською мовою:

1. Pakhomova N. G., Baranets I. V., Pakhomova V. A., Scherban O. A., Boryak O. V. A comprehensive approach to overcoming motor alalia in children of senior preschool age. *Svit Medytsyny ta Biolohiyi*. 2021. No 1 (75). P. 125–129. DOI: <http://dx.doi.org/10.26724/2079-8334-2021-1-75-125-129>

Стаття у зарубіжному періодичному виданні:

2. Баранець І. В., Пахомова Н. Г. Комунікативні вміння і навички як важлива складова комунікативно-мовленнєвої діяльності дітей старшого дошкільного віку із моторною алалією. *Integración de las ciencias fundamentales y aplicadas en el paradigma de la sociedad post-industrial : матеріали міжнар. конф. Барселона, 2020. № 4. С. 64–69.*

Стаття у міжнародному фаховому виданні України:

3. Baranets I. State of formation of communicative competence in children of senior preschool age with motor alalia. «*ScienceRise: Pedagogical Education*». 2020. № 6 (39). С. 36–40.

Статті у наукових фахових виданнях України, включених до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus:

4. Баранець І. В. Психолінгвістичні механізми формування описового висловлювання у дітей старшого дошкільного віку із моторною алалією. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія : зб. наук. праць / Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. Київ, 2018. Вип. 35. С. 14–18.*
5. Баранець І. В., Пахомова Н. Г. Особистісний потенціал дитини старшого дошкільного віку із моторною алалією: психологічні особливості розвитку. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2018. № 4 (88). С. 75–87.
6. Баранець І. В., Пахомова Н. Г. Особливості порушення комунікативних вмінь у дітей старшого дошкільного віку з порушенням мовлення.

Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія : зб. наук. праць / Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. Київ, 2018. Вип. 39. С. 19–24.

7. Баранець І. В., Пахомова Н. Г. Формування комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку: теорія і сучасна практика. *Імідж сучасного педагога*. 2020. № 4 (193). С. 60–66.
8. Баранець І. В. Методичні основи формування комунікативної компетентності у дітей старшого дошкільного віку із моторною алалією. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2020. № 4. С. 39–45.
9. Баранець І. В. Методика формування комунікативної компетентності у дітей старшого дошкільного віку із моторною алалією. *Засоби навчальної та наукової діяльності* : зб. наук. праць. Харків, 2020. № 54. С. 67–88.

Публікації в інших виданнях:

10. Баранець І. В. Історико-педагогічний аспект формування комунікативної компетентності у дітей старшого дошкільного віку із моторною алалією. *Становлення особистості дитини в умовах сучасного розвитку суспільства: соціально-педагогічний, корекційний і медичний аспекти* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 19–20 квіт. 2018 р. / [за заг. ред. Пахомової Н. Г.] ; ПНПУ імені В. Г. Короленка. Полтава : АСМІ, 2018. С. 13–17.
11. Баранець І. В. Формування комунікативної компетентності дітей дошкільного віку як невід’ємна складова навчально-виховного процесу в системі загальної та спеціальної дошкільної освіти України. *Освіта осіб з особливими потребами: виклики сьогодення* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. Київ, 2018. С. 22–26.
12. Баранець І. В. Напрями формування комунікативних навичок у дітей старшого дошкільного віку із моторною алалією: компетентнісний підхід мовлення. *Досвід і проблеми організації соціальної та життєвої практики*

- учнів і студентів на засадах компетентнісного підходу до освіти : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Запоріжжя, 2018. С. 18–19.
13. Баранець І. В. Особливості організації корекційно-розвивальної роботи з дітьми старшого дошкільного віку із моторною алалією в умовах компетентнісного підходу. *Діти з особливими потребами в освітньому просторі* : матеріали V міжнар. конгресу зі спеціальної педагогіки, психології та реабілітології. Чернігів, 2019. С. 13–16.
14. Баранець І. В. Компетентнісний підхід в організації освітньо-виховного процесу дітей старшого дошкільного віку із порушенням мовлення. *Шляхи удосконалення професійних компетентностей фахівців в умовах сьогодення* : матеріали I міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. Київ, 2020. С. 333–334.
15. Баранець І. В. Забезпечення високого рівня освітньо-виховного процесу шляхом формування комунікативної компетентності у дітей старшого дошкільного віку з порушенням мовлення. *Становлення особистості в умовах сучасного розвитку суспільства: соціально-педагогічний, психологічний, корекційний і медичний аспекти* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. / ПНПУ імені В. Г. Короленка. Полтава, 2020. С. 13–17.